

SECURITY, ECONOMY & LAW
Nr 1/2017 (XIV), (18–25)
DOI 10.24356/SEL/14/1

ROLA MEDIÓW MASOWYCH W SAMOORGANIZOWANIU SIĘ SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO

THE ROLE OF MASS MEDIA
IN SELF-ORGANIZATION OF CIVIL SOCIETY

KAMIL GORYŃ

Akademia Sztuki Wojennej

ABSTRAKT

Pierwsza połowa ubiegłego stulecia upłynęła pod znakiem globalnych konfliktów zbrojnych. Jednak ich zakończenie pozwoliło na stworzenie solidnych podstaw do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, które stanowi obecnie najistotniejszy fundament zachodnich cywilizacji. XX wiek zakończył się cyfrową rewolucją, która po przekroczeniu progu nowego millenium dodatkowo przyspieszyła. Postęp technologiczny oraz zmiany w społeczeństwie wpływały na siebie wzajemnie. Jednym z efektów takiego oddziaływania było upowszechnienie się i ewolucja mediów masowych. Wzrosło znaczenie informacji, zmieniły się sposoby ich przekazywania, a obywatelskość w społeczeństwie została uzupełniona przymiotnikiem „informacyjne”. Ewolucja w stosunkach międzyludzkich, na poziomie więzi i przekazywania wartości, dodatkowo podniosła znaczenie nowych nośników informacji. Jednym z głównych elementów wpływających na ciągłą socjalizację ludzi są właśnie media masowe, które w chwili obecnej są bardzo często przez społeczeństwo współtworzone. Skutki takiego stanu rzeczy nie są jednoznacznie pozytywne lub negatywne, co w poniższym tekście będę starał się wykazać.

SŁOWA KLUCZOWE:

mass media, społeczeństwo obywatelskie, społeczeństwo informacyjne, socjalizacja

ABSTRACT

The first half of the last century was marked by global armed conflicts. However, their completion allowed for a solid foundation for the development of civil society, which is now the most essential foundation of Western civilization.

The twentieth century ended with a digital revolution, which accelerated after the threshold of the new millennium.

Technological advances and changes in society have affected each other. One of the effects of this impact was the spread and evolution of mass media. The importance of information has increased, the ways in which information has changed, and citizenship in society has been supplemented by the adjective "information." Evolution in interpersonal relations, at the level of ties and values, has further increased the importance of new media.

One of the main elements influencing the continuous socialization of people is the mass media, which at present is very often co-created by the society. The effects of this state of affairs are not unequivocally positive or negative, as in the following text I will try to demonstrate.

KEYWORDS:

mass media, civil society, information society, socialization

W pierwszej kolejności warto zdefiniować główne pojęcia, czyli społeczeństwo obywatelskie oraz media masowe. Przed opisaniem społeczeństwa obywatelskiego konieczne jest określenie czym generalnie jest społeczeństwo samo w sobie, bez dodatkowych przymiotników dookreślających jego charakter. Istotny jest w tym zakresie wywód Piotra Sztompki, który wskazuje, że „(...) społeczeństwo to nie konkretna zbiorowość, lecz raczej swoisty rodzaj rzeczywistości, która manifestuje się w najrozmaitszy sposób w zbiorowościach najrozmaitszej skali. Społeczeństwo państwowe czy narodowe to tylko jedna z odmian społeczeństwa. Bo społeczeństwo to także zbiorowości mniejsze od państwa: rodzina i krewni, wspólnota lokalna i sąsiedzi, krąg przyjaciół i klub towarzyski, sekta i parafia, stowa-

rzyszenie i partia polityczna, klasa i warstwa społeczna, grupa etniczna i mniejszość narodowa, szkoła i uniwersytet. Społeczeństwo to również zbiorowości większe od państwa: korporacje międzynarodowe, wielkie Kościoły, cywilizacje, federacje, wspólnoty regionalne, kontynentalne czy wreszcie społeczeństwo globalne. Cała gama tych zbiorowości w różnej skali, od kilkusobowych do kilkumiliardowych, to dla socjologa odmiany społeczeństwa”¹. Jak więc widać, generalnie społeczeństwo jest pewną zbiorowością jednostek połączonych pewnymi wspólnymi cechami. W zależności od kontekstu może być to kultura, wykonywany zawód czy przynależność do określonej klasy społecznej. Kolejnym pytaniem na jakie należy odpowiedzieć to, czym dodatkowo powinna cechować się taka zbiorowość, aby uprawnione było przypisanie jej przymiotnika „obywatelskie”. Tutaj kluczowym elementem jest posiadanie świadomości o wspólnocie interesów poszczególnych członków społeczeństwa i wykorzystanie jej do aktywizacji na rzecz realizacji wspólnych celów. Społeczeństwo obywatelskie poza wymienionymi wcześniej elementami łączy wspólne, świadome i dobrowolnie podejmowane działanie na rzecz dobra wspólnego. Członkowie społeczeństwa obywatelskiego aktywnie kształtują otaczającą ich rzeczywistość podejmując korzystne dla siebie działania.

Kolejnym pojęciem jakie wymaga zdefiniowania są media masowe. Generalnie ujmując są to wszelkiego rodzaju środki umożliwiające powszechną komunikację i przekazywanie informacji dla społeczeństwa. Pierwotnie były to drukowane gazety, które później uzupełnione zostały przez radio, telewizję oraz Internet. Najogólniej można więc powiedzieć, iż media masowe stanowią powszechnie dostępne i popularne źródła informacji dostępnych dla społeczeństwa. Niestety tak ogólna definicja jest zbyt płytka w sytuacji gdy chcemy chociaż powierzchownie dokonać analizy wpływu mediów na społeczeństwo, a zwłaszcza społeczeństwo obywatelskie. Rola mediów masowych nie ogranicza się wyłącznie do przekazywania informacji. Stanowią one źródło kreowania dyskursu, który jest szczególnie istotny w aktywizowaniu, lub dezaktywizowaniu społeczeństwa. Szczególnie przydatne w zrozumieniu istotności tego aspektu jest specyficznie rozumiane przez Michela Foucault pojęcie dyskursu, które streszczone zostało przez Jerzego Szackiego. „Swoistość jego [Foucaulta – przyp. KG] pojmowania dyskursu polegała na tym, że dyskurs został przekształcony w kategorię *par excellence* epistemologiczną, służącą analizie nie tyle języka, ile systemów

¹ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007, s. 29.

wiedzy. Dla Foucaulta dyskursy nie były tylko zbiorami znaków, lecz czymś <<więcej>>, przy czym to <<więcej>> obejmowało zarówno pewien sposób widzenia świata, jak i odpowiadającą mu praktykę. Pojęcie dyskursu stało się w tym wypadku nieodłączne od wyobrażenia określonej <<przestrzeni epistemologicznej>> i określonej praktyki społecznej. Badanie dyskursu miało ujawnić strukturę danego systemu wiedzy, ukryte w nim założenia i przeświadczenia, a w szczególności bodaj granice, których nie jest w stanie przekroczyć². Poza kreowaniem dyskursu mass media w znacznie większym stopniu niż kiedyś biorą udział w socjalizacji poszczególnych jednostek, a przez to całego społeczeństwa. Jest to m.in. skutek przemian, jakie dokonały się w strukturze społecznej w wyniku postępu technologicznego. Co więcej, media masowe na skutek tych zjawisk same uległy zmianie, przez co społeczeństwo nie jest jedynie biernym odbiorcą, ale również aktywnym ich twórcą. Szczególnie istotne są tutaj wszelkiego rodzaju portale społecznościowe oraz blogi, które mogą być tworzone praktycznie przez każdą osobę posiadającą dostęp do Internetu.

Z jednej strony mamy społeczeństwo obywatelskie, które aktywnie działa na rzecz interesów swoich członków oraz jest świadome wspólnoty celów. Z drugiej strony natomiast znajdują się media masowe w swojej obecnej, interaktywnej formie, które nie tylko informują, ale również kształtują dyskurs na określone zagadnienia i stanowią zwierciadło pozwalające na wejrzenie w zależności pomiędzy rzeczywistością, a tym jak jest postrzegana. Dopiero po takim dookreśleniu elementów powyższego równania, można postarać się odpowiedzieć możliwie rzetelnie na pytanie: Jaka jest rola mediów masowych w samoorganizowaniu się społeczeństwa obywatelskiego?

Pierwszą i najbardziej oczywistą rolą mediów masowych jest udzielanie możliwie rzetelnych informacji. Sytuacja wydaje się w tym wypadku bardzo prosta. Media, które domyślnie mają przede wszystkim pełnić funkcję informacyjną, w założeniu przekazują informacje o zaistnieniu pewnych obiektywnych faktów. Społeczeństwo obywatelskie ze względu na to, że jest świadome swoich potrzeb oraz wspólnych interesów może dzięki temu dokonać analizy otaczającej rzeczywistości. Pozwala to na podjęcie odpowiednich działań w sytuacji, gdy pewne zjawiska okazują się być niekorzystne z perspektywy jednostek to społeczeństwo tworzących. Obiek-

² J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 905.

tywne informacje na temat określonych faktów pozwalają, przynajmniej w założeniu, na wyzwolenie kapitału społecznego i podjęcie działań korzystnych dla całej grupy. Wystarczy wskazać tutaj na wszelkiego rodzaju charytatywne inicjatywy społeczne, działania skierowane na zwalczanie zachowań patologicznych czy doraźne działania w sytuacjach kryzysowych np. zwalczanie powodzi. Mamy tutaj schemat, w którym dzięki informacjom przekazanim za pośrednictwem mass mediów społeczeństwo samoorganizuje się w celu podjęcia określonych działań, a po ich zakończeniu dokonuje analizy kolejnych informacji pozwalających na ocenę efektywności podjętych inicjatyw. Z tej perspektywy rola mediów masowych jest bardzo istotna, gdyż pozwala na łatwiejsze zidentyfikowanie problemów, które wymagają społecznej aktywności w celu ich przezwyciężenia. Niestety konieczne jest spełnienie warunku rzetelności i obiektywizmu w celu skutecznego pełnienia roli „informatora dla społeczeństwa”. Informacje nierzetelne, lub niedokładne skutkować mogą zaangażowaniem energii społecznej w działania, które nie są zgodne z dążeniami określonej grupy. W szerszej perspektywie wywołać to może zniechęcenie w społeczeństwie i radykalne zmniejszenie chęci do podejmowania działań, co prowadzić może do upadku „obywatelskości”.

Kolejną rolę, jaką pełnią media masowe we współczesnym społeczeństwie obywatelskim jest socjalizowanie jednostek, co wiąże się z utrwalaniem więzi społecznych i zasad regulujących funkcjonowanie danej grupy. Mnogość i różnorodność mediów masowych sprawia, że ludzie stykają się z nimi już od najmłodszych lat. Poza funkcją typowo informacyjną związaną z informowaniem o określonych faktach lub wydarzeniach pełnią one funkcję wychowawczą. Znaleźć możemy w nich wytyczne wskazujące na to jak postępować w określonych sytuacjach, jakie zachowania są pożądane, bądź niepożądane oraz jakie oczekiwania względem nas mają inni członkowie naszej społeczności. Wynika to m.in. z postępu technologicznego oraz związanych z nim zmian w zachowaniach ludzi, którzy w dużej mierze uzależnili się od wykorzystania określonych urządzeń w życiu codziennym. Wpłynęło to nie tylko na formy kontaktów międzyludzkich, ale także na zmianę źródeł, z których czerpie się wiedzę o życiu, wartościach i kulturze. Efektem tego jest częściowe spłylenie więzi, m.in. z najbliższym otoczeniem połączone z jednoczesnym rozszerzeniem ich zasięgu na większą liczbę osób i grup społecznych. Najkrócej ujmując mnogość kodów kulturowych i swobodny dostęp do dowolnej ich ilości sprawia,

że jednostki angażują się w większą liczbę inicjatyw kosztem intensywności tego zaangażowania. Z perspektywy większych grup społecznych, które siłę swojego oddziaływania liczą głównie poprzez ilość sympatyków jest to zjawisko korzystne. Niestety mniejsza intensywność zaangażowania wpływa negatywnie na działania skupiające się wokół małych grup, które w celu skutecznej realizacji swoich celów zmuszone są do długotrwałej pracy na rzecz ich osiągnięcia. Z innej perspektywy warto jest mieć na uwadze również adekwatność przyswojonych wzorców do otaczającej rzeczywistości. Media masowe, ze względu na swój globalny charakter pozwalają na szeroki wybór proponowanych metod „uspołecznienia się”. Czerpanie z wzorców charakterystycznych dla innych kultur może przynieść pozytywne rezultaty i pozwolić na osiągnięcie pożądaných społecznie celów szybciej i łatwiej, niż przy zastosowaniu dotychczas stosowanych metod. Niestety wiąże się to również z ryzykiem dobrania zupełnie nieadekwatnego repertuaru działań, lub co gorsza oczekiwań, czego skutkiem może być nawet destrukcja określonej społeczności. Zaczerpnienie wzorców z obcych społeczeństw, skutkować może rozpadem funkcjonujących dotychczas zasad, co w dalszej perspektywie wywołać może anomie i konflikty wewnątrz spójnych dotychczas grup. Przykładem mogą być tutaj wszelkiego rodzaju nieudane transformacje ustrojowe, które w założeniu miały pozwolić na podniesienie poziomu życia danej społeczności, a ze względu na niedostrzeżone różnice doprowadziły np. do ubóstwa, wzrostu przestępczości etc.

Ostatnią rolę mediów masowych, o której koniecznie należy wspomnieć w kontekście wpływu na społeczeństwo obywatelskie jest kształtowanie dyskursu w określonych tematach. W dobie Web 2.0 każdy może zostać twórcą wpływowego medium. Mnogość form i środków przekazu pozwala na podejmowanie działań umożliwiających dotarcie do nieporównywalnie większej ilości odbiorców niż kiedykolwiek wcześniej. Takie „uspołecznienie” mediów masowych pozwala na dokonanie analizy dyskursu definiującego to, jak postrzegane są określone wydarzenia, zjawiska czy wartości. W chwili obecnej w większym stopniu niż kiedykolwiek wcześniej media kształtują i jednocześnie są kształtowane przez społeczeństwo. Siła tego oddziaływania wynika z prostej zasady, która mówi, iż ludzie chętniej wysłuchają opinii zgodnych z ich poglądami, zwłaszcza gdy wygłosi je osoba podobna do nich. Taka sytuacja pozwala na łatwą analizę tego jaki jest społeczny stosunek do określonych zjawisk. Co wię-

cej, ważne jest nie tylko to co się pojawia w mediach, ale w jaki sposób jest to przedstawione. Jakie komentarze i odczucia towarzyszą określonym faktom oraz na ile wersja medialna zgodna jest z wersją i opinią społeczną. Media i społeczeństwo nieustannie wpływają na wzajemny dyskurs, nieustannie korygują swoje oceny i spostrzeżenia. Umożliwia to, podobnie jak przy kwestiach związanych z socjalizacją, uchwycenie innego punktu widzenia samodzielnie zaobserwowane fakty i wydarzenia. Nie można jednak przyjmować, że wzajemna korekta tego w jakim kontekście mówi się o określonych zjawiskach zawsze prowadzi do bardziej obiektywnej oceny. Czasem jednostronnie przedstawiony kontekst wybranego zdarzenia jest dodatkowo radykalizowany czy to przez media, czy społeczeństwo, co jest wynikiem preferowania poglądów zgodnych z wyznawanymi.

Podsumowując, media masowe pełnią trzy główne role we wpływniu na samoorganizację społeczeństwa obywatelskiego. Pierwsza to rola informacyjna, druga socjalizacyjna, a trzecia polega na kształtowaniu dyskursu odnoszącego się do określonych tematów. Z perspektywy aktywizacji społeczeństwa do podejmowania działań można wskazać na wybitnie dualny charakter w każdym z wymienionych aspektów. Zarówno przekazywane informacje, jak i ich kontekst mogą pobudzać społeczeństwo do działania i spajać wewnętrzne więzi łączące jego członków. Socjalizacja członków wspólnoty stanowi jeden z elementów, który budowany jest w chwili obecnej w oparciu o przekaz płynący z mediów masowych, stanowiących w wielu przypadkach główną oś skupiającą normy kulturowe, wartości oraz inne elementy budujące tożsamość. Wynika to z wielu zmian jakim uległo społeczeństwo na przestrzeni kilku ostatnich dekad, zaczynając od postępu cywilizacyjnego i globalizacji, poprzez zmiany demograficzne wpływające na model rodziny, a kończąc na rewolucji kulturowej. Media kształtują obraz świata i bezpośrednio wpływają na rzeczywistość, dzięki czemu możliwe jest szerokie rozpowszechnienie idei zachodnich społeczeństw takich jak demokracja i zaangażowanie społeczne. W tym zakresie jest to bardzo korzystne, gdyż pozwala na radykalne zwiększenie znaczenia wartości takich jak suwerenność i możliwość samostanowienia, nawet bez potrzeby nastąpienia wymiany pokoleniowej członków wybranego społeczeństwa. Jednak równie łatwe jest doprowadzenie do sytuacji, w której dyskurs i sam dobór przedstawianych przez media tematów doprowadzić może nie tylko do zaniku „obywatelskości”, ale także do rozpadu więzi społecznych i pojawienia się anomii. Tempo następowania

zmian i sięganie po obce dla wybranych społeczności normy kulturowe może powodować podział społeczny występujący pomiędzy zwolennikami dawnej i nowej hierarchii wartości. Zmiany w kształtowaniu dyskursu okazać się mogą dla wielu osób zbyt głębokie, aby można było je zaakceptować. W tym wypadku wystarczy sięgnąć po różnice jakie pojawiają się w kontekście oceny okresu transformacji ustrojowej w Polsce. W wielu wypadkach stanowią one przyczynę konfliktów, zwłaszcza pomiędzy osobami wspominającymi z sentymentem okres przed 1989 rokiem. Wynika to nie tylko z indywidualnej oceny poszczególnych osób, ale również z rzeczywistości kreowanej przez przekaz medialny na przestrzeni czasu. Przykładem może być różnica w ocenie działalności społecznej z okresu PRL, które w chwili obecnej w przekazie medialnym stanowić powinna bardziej powód do wstydu, niż dumy. Tego rodzaju konflikt poznawczy i podważanie wcześniej funkcjonującego dyskursu prowadzić może do apatii i wyłączenia określonych grup z życia społecznego. Z perspektywy trzech omawianych wcześniej aspektów media masowe są bardzo pożytecznym narzędziem, które niestety nieumiejętnie wykorzystane może być bardzo niebezpieczne dla społeczeństwa obywatelskiego, powodując nawet zmarginalizowanie jego aktywności.

BIBLIOGRAFIA

1. SZTOMPKA P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.
2. SZACKI J., *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
3. *Współczesne teorie socjologiczne*, red. A. JASIŃSKA-KANIA, L.M. NIJAKOWSKI, J. SZACKI, M. ZIÓŁKOWSKI, t. 1 i 2, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2006.